Anatol EREMIA

Tradiții istorice și spiritualitate românească în toponimia Basarabiei

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

Regiunile de la răsărit de Carpați, de pe crestele munților până la Nistru și de la izvoarele Siretului până la mare, au sălășluit leagănul Țării Moldovei timp de secole și milenii. În acest spațiu sunt cuprinse și pământurile provinciei istorice Basarabia.

De toate a cunoscut acest ținut în noianul de vremi. Cu foc și sabie au trecut pe aici în iureșul năvălirii lor spre apus triburile nomazilor. Păreau nesfârșite războaiele dintre imperii pe aceste meleaguri, atâtându-i și pe localnici când împotriva unora, când împotriva altora. Băștinașii au fost nevoiți să-și apere țara, vetrele strămoșești, construind cetăți puternice la hotare, săpând șanțuri adânci și ridicând valuri mari de pământ, pentru a stăvili astfel pătrunderea vrăjmașilor în interiorul țării.

„Fiindu în calea răotăților și stropșindu oștile, care de multe ori se făcea războaie pre aceste locuri, cum încă semnile arată, carile le vedem multe pretitinderile: movili mari și mici și șanțuri pre Nistru, pre Prut, prin codri, ce n-au mai putut suferi, ce s-au risipit și s-au pustiit” – mărturisește cronicarul Grigore Ureche [1, p. 26]. Dimitrie Cantemir relatează: „Acest ținut a fost așezat cu cetăți și târguri destul de frumoase, din care acum numai ruinele au rămas ici și colo” [2, p. 29-30].

Străvechile valuri mari de pământ din Basarabia și din întreg spațiul românesc sunt atribuite romanilor, în special împăratului Traian. De aici denumirile lor de astăzi – *Valurile lui Traian*. Acestea însă tot de autohtoni au fost ridicate, de geto-dacii nord-danubieni și nord-pontici. Valul lui Traian de

BDD-A20717 © 2012 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 15:16:51 UTC)

Jos din Sudul Basarabiei, cunoscut în Antichitate cu denumirea *Limes Transdanubianus*, adică „Valul de peste Dunăre", străbate Câmpia Bugeacului de la Prut, de lângă comuna Vadul lui Isac (rn. Cahul), până la lacul Sasâc de lângă Tatarbunar (reg. Odesa, Ucraina). Pe teritoriul dintre Dunăre și acest val drept stavile transversale au servit lacurile Cahul, Ialpug, Catlabug, Chitai. Lungimea valului e de aproximativ 130 km, iar înălțimea lui ajunge pe alocuri până la 4-5 m.

Valul lui Traian de Sus își ia începutul de lângă or. Leova, pe Prut, și străbate spre răsărit văile și dealurile din preajma satelor Cupcui, Sărățica Nouă, Gradiște, Ciuflești, Sălcuța, Căușeni, Chițcani, ajungând până la Nistru. Asemenea valuri au existat și de-a lungul râurilor Nistru și Prut, precum și în Nordul Basarabiei, în ținuturile Sorocii și Hotinului. Urmele acestor valuri sunt identificate arheologic și atestate în documentele vechi, fiind înregistrate inclusiv în toponimia istorică și cea actuală: *Valul cel Mare, Valurile Cetățuiei, Valurile Lungi, Șanțu, Șanțurile* etc.

Puternicele cetăți medievale, construite din piatră, cu ziduri înalte și groase, erau înălțate la hotare și pe la răspântiile de drumuri mari, pentru a stăvili invazia dușmanilor din afară. Din vechiul sistem defensiv al țării făceau parte cetățile de pe Nistru și Dunăre: Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Cetatea Smilului (Ismail). Construcția marilor fortărețe a început încă pe vremea domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), acestea fiind mai târziu reconstruite și fortificate de Ștefan cel Mare (1457-1504), Petru Rareș (1527-1538, 1541-1546) ș.a.

Fortificațiile din interiorul țării, situate de obicei prin codri, pe culmi de dealuri, pe malurile priporoase ale râurilor, au servit ca locuri de refugiu și adăpost pentru localnici. Acestea erau simple întărituri de pământ, împrejmuite cu valuri de pământ și șanțuri. Ruinele unor fortificații și așezări întărite (sate, târguri, orașe) au fost descoperite pe locul vechilor localități existente astăzi sau demult dispărute: Reni, Cartal (pe Dunăre), Sărata (lângă Leova), Orheiul Vechi (lângă Trebujeni, rn. Orhei), Tabacu / Tobacu (lângă Bolgrad, reg. Odesa, Ucraina), Tintu (lângă vechiul sat Greceni, rn. Cahul), Troian (lângă Vadul lui Isac, rn. Cahul) ș.a.

Băștinașii, românii basarabeni, au durat multe fortificații pe care le-au denumit *cetăți, cetățui, grădiști, horodiști, otace, pălănci, tabere, zămci*. Ei au desemnat cu termeni și cuvinte din limba lor și unele întărituri mai vechi, rămase de la geto-daci, precum și de la romani și de la romanicii orientali sedentari (protoromâni).

Cu timpul, valurile de pământ s-au surpat, cetățuile, parcanele, pălăncile s-au năruit fără urmă. Doar numele pe care le-au purtat, înrădăcinate adânc, ne amintesc astăzi de existența fortificațiilor de odinioară: *Cetatea, Cetățuia, Gradiște, Grădiște, Horodiște, Palanca, Părcani, Tabăra* etc. [3, p. 113-117].

BDD-A20717 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 15:16:51 UTC)

Multe dintre evenimentele istorice importante și întâmplările din trecutul nostru și-au găsit reflectare în nomenclatura topică basarabeană – *Lipnic*, spre exemplu, toponim de mare vechime și de vădită importanţă istorică. În dumbrava de la *Lipnic* (rn. Ocnița), la 20 august 1470, oștirile lui Ștefan cel Mare au zdrobit hoardele tătărești care invadaseră țara. *Cetatea Albă, Soroca, Orhei, Tighina…* Sub zidurile acestora turcii și tătarii au fost înfrânți de mai multe ori de oștile marilor voievozi moldoveni. *Stâlpul Leahului,* monumentul de lângă satul *Sauca* (rn. Ocnița), conservă numele etnic al hatmanului polonez Žolkiewski, aliat al Moldovei, care, în 1620, într-o încăierare cu tătarii, a căzut prizonier și a fost ucis în acest loc.

La încheierea războiului ruso-turc din anii 1788-1791, pe drumul de întoarcere a armatei ruse, lângă satul Milești (rn. Nisporeni), a decedat răpus de o boală general-feldmareșalul rus Grigorii Potiomkin (1739-1791). În acel loc a fost ridicat un obelisc, pe care localnicii l-au numit *Stâlpul lui Sfeclici,* conform unui alonim popular dat după titulatura domnească a comandantului rus – *svetleișii cneazi Grigorii Alexandrovici Potiomkin.* Despre renumitele cete de călărași moldoveni, care aveau în paza lor hotarele de răsărit ale țării, iar în timp de pace funcționau și ca slujbași în organele de administrare locală, ne amintesc toponimele *Călărași,* existente astăzi ca nume de sate în diferite regiuni.

Denumirile unor locuri și localităţi din Basarabia consună onimic sau poate că au legături directe cu numele personalităților remarcabile din istoria și cultura noastră națională, ele făcând referinţă la vreun eveniment sau întâmplare, ori la originea familială sau la proveniența lor geografică: *Lăpușna,* comună în rn. Hâncești, fost centru de ținut și de județ – *Alexandru Lăpușneanu,* domn al Moldovei (1552-1561, 1564-1568); *Cogâlnic,* sat, precum și două râuri, unul, cel mai mare (243 km), izvorăște pe teritoriul raionului Nisporeni și se varsă în lacul Cunduc, lângă Tatarbunar (reg. Odesa, Ucraina), iar altul (de 50 km) e afluent de stânga al Răutului, în raionul Orhei – înveșnicind numele lui *Mihail Kogălniceanu* (1817-1891), om politic, istoric, scriitor, publicist; *Al. I. Cuza,* comună în raionul Cahul, este numită în cinstea lui *Alexandru Ioan Cuza* (1820-1871), primul domn al Principatelor Unite (1859-1862) și al statului național român (1862-1866); *Cașunca,* comună în raionul Florești, denumirea căreia reproduce alonimul istoric *Cassovca,* formație onimică de limba rusă, având la bază numele dinastiei de cărturari basarabeni *Casso*, proprietari de moșii în jud. Soroca, din care își trag originea cunoscuții oameni de cultură și știință: *Nicolae Casso* (1839-1904), supranumit „filozoful din Chișcăreni" (rn. Sângerei), mecenat, susținător spiritual și material al Societății literare „Junimea" din Iași; *Leon Casso* (1865-1914), cu studii la Berlin, profesor la universitățile din Tartu, Harkov și Moscova, devenit apoi ministru al instrucției publice din Rusia; *Sturzeni,* sat în jud. Tighina, proprietate funci-

BDD-A20717 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 15:16:51 UTC)

ară a dinastiei domnești *Sturza,* ai cărei descendenți au sporit economia și au susținut cultura satelor basarabene, unul dintre reprezentanții ei fiind *Alexandru Scarlat Sturza* (1791-1854), om de cultură, istoric, publicist, diplomat, autor de monografii și studii științifice.

Domnii Țării Moldovei posedau moșii mari în Basarabia. Din cuprinsul lor pentru „slujbă dreaptă și credincioasă", pentru participare în războaie și la „marile treburi ale țării", ei „miluiau" și făceau „danie de pământuri" oștenilor viteji și demnitarilor de curte: lui *Toader Bubuiog,* pârcălab de Roman, pe Prut, lângă iezerul Beleu, și pe Bâc, lângă Chișinău; lui *Stan Horja,* vornic de Huși, pe Lăpușna „sub Movilă"; lui *Radul Gangur,* pârcălab de Orhei, pe Botna, în ținutul Lăpușnei; lui *Ion Golăe,* mare logofăt, pe Ciuhur; lui *Petru Măgdiciu*, fiul lui Mihul Măgdiciu, pe Ichel, în ținutul Orhei; lui *Șeptelici* armașul, în ținutul Soroca; lui *Oană* vornicul, pe Bucovăț, în ținutul Lăpușna etc. Ulterior, pe moșiile acestora au luat ființă sate mari, care și-au păstrat denumirile patronimice până în prezent: *Bubuiogi / Bubuieci,* astăzi în componența mun. Chișinău; *Horjești* în rn. Hâncești; *Gangura* în rn. Ialoveni; *Goleni* în rn. Edineț; *Măgdăcești* în rn. Criuleni; *Șeptelici* în rn. Soroca; *Vorniceni* în rn. Strășeni [4, p. 44, 106, 154 ș.a.].

Numele satelor actuale, cândva întemeiate pe moșiile mănăstirești (Neamț, Dancu, Galata, Sfânta Vineri etc.), precum și denumirile diferitor locuri și obiective topografice din cuprinsul lor, ne amintesc de așezămintele religioase respective: *Nemțeni,* comună în rn. Hâncești; *Dancu,* comună în același raion; *Galata,* cartier al or. Chișinău; *Sfânta Vineri,* loc pe teritoriul satului Buiucani din componența mun. Chișinău; *Bisericani*, sat în rn. Glodeni; *Dealul Mănăstirii,* deal în hotarul comunei Saharna din rn. Rezina; *Mănăstireasca,* parte de moșie a comunei Obileni din rn. Hâncești; *Mitoc,* comună în rn. Orhei; *Chilioarele,* locuințe ale călugărilor, săpate în malurile stâncoase ale Răutului, lângă Butuceni, rn. Orhei [5, vol. 5, p. 445-448; vol. 9, p. 120-126].

Denumirile multor locuri și localități, de odinioară și de astăzi, evocă numele proeminentelor figuri din istoria neamului: *Decebal, Traian, Dragoș-Vodă, Alexandru cel Bun, Ștefan-Vodă, Mihai Viteazul, Ghica-Vodă, Mihai Bravul, Mihnea-Vodă, Cuza-Vodă, Mihai Eminescu, Ion Brătianu* (localități), *Stejarul lui Ștefan cel Mare, Movila lui Cuza, Izvorul Reginei Maria, Pădurea Craiului, Gârla Voievodului / Voievodina, Dumbrava Voievozilor* (locuri). Unele dintre aceste denumiri s-au aflat în circulație până în anul 1945, deoarece mai târziu, în perioada sovietică, ele au fost substituite de autorități cu alte denumiri ce conveneau regimului totalitar de atunci. Astfel, *Decebal* a fost înlocuit cu *Tatarovca Mică* (1946), *Dragoș-Vodă* cu *Iliciovka* (1951), *Ghica-Vodă* cu *Miciurino* (1949), *Mihnea-Vodă* cu *Ceapaevka* (1949), *Mihai Bravul* cu *Mihailovka* (1946), *Cuza-Vodă* cu *Dimitrovca* (1949), *Ion Brătianu* cu *Kotovsk* (1946)

BDD-A20717 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 15:16:51 UTC)

etc. Doar câtorva dintre acestea s-a reuşit să li se restabilească până în prezent denumirile lor istorice.

Substituiri masive au avut loc mai cu seamă în microtoponimia localităţilor urbane. Acum 20 de ani, în Chişinău, din cele 720 de bulevarde şi străzi, rămăseseră să fie folosite doar 12, şi acestea situate pe la periferia urbei, având, după cum ne putem da seama, o importanţă comunitară minoră şi un conţinut semantic nesemnificativ: *Dubălăriei, Salcâmilor, Cărămidarilor, Olarilor, Pădurii* etc.

Revizuirea forţată a sistemului onomastic naţional a început, de fapt, încă în sec. al XIX-lea, după răpirea Basarabiei în 1812 şi alipirea ei la Imperiul Rus. Numele noastre de localităţi au fost în marea lor majoritate traduse sau adaptate în limba rusă (*Starâie Dubosarî, Novâie Hasnaşenî, Nijnie Jorî, Verhnie Buzduganî*), unele fiind denaturate până la imposibilitatea de a fi recunoscute (*Chisliţa, Chirganî, Voleadânk, Ghijdeanî*, pentru *Câşliţa, Crihana, Valea Adâncă, Hâjdieni*). După cel de-al Doilea Război Mondial, procesul de ruinare a fondului toponimic naţional a fost reluat, în aceeaşi manieră sau folosindu-se şi unele procedee noi, ca redenumirea oraşelor şi satelor (*Ialoveni – Kutuzov, Hânceşti – Kotovsk, Sângerei – Lazovsk, Şoldăneşti – Cernenko*), substituirea în totalitate a formanţilor onimici *–ani / -eni* şi *-eşti* prin *–anî / -ianî* şi *-eştî* (*Cărpineni – Karpineanî, Drăguşeni – Dragușanî, Luceşti – Luceştî, Floreşti – Floreştî*) etc.

După 1989, odată cu revenirea la grafia latină şi legiferarea limbii române ca limbă oficială pe teritoriul Republicii Moldova, au fost stabilite şi au început să se implementeze noi principii de ortografiere şi transcriere a numelor topice româneşti. Au fost elaborate şi editate noi lucrări normative, pentru o serie de localităţi s-a revenit la vechile lor denumiri, a fost reglementată urbonimia oraşelor şi satelor noastre [6, p. 207-225]. Chişinăul şi-a îmbrăcat actualul veşmânt onimic stradal prin noile urbonimice şi prin tradiţionalele denumiri de bulevarde, străzi şi pieţe, la care s-a revenit, devenind metropola adevărată a Moldovei basarabene.

Semnificative şi cognitive din punct de vedere istoric şi, în acelaşi timp, educative au devenit urbonimice chişinăuiene: *Bulevardul Dacia, Bulevardul Decebal, Bulevardul Traian, Bulevardul Ştefan cel Mare şi Sfânt, Ovidiu, Sarmizegetusa, Sargidava, Calea Moşilor, Calea Basarabiei, Calea Ieşilor, Bucovina, Maramureş, Suceava, Alba-Iulia, Humuleşti, Ipoteşti, Putna, Moldovița, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, George Enescu, Grigore Vieru, Independenţei, 31 August 1989* etc. [7, p. 5-8 ş.a.]

Toponimia Basarabiei, prin conţinut şi formă, este preponderent românească (90%). Aceleaşi evenimente şi fapte istorice, identicele procese şi etape de dezvoltare a societăţii, condiţiile fizico-geografice şi naturale similare, ocupaţiile, tradiţiile, datinile, obiceiurile şi modul comun de viaţă al oamenilor,

BDD-A20717 © 2012 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 15:16:51 UTC)

componența lexicală și structura derivațională a formațiilor toponimice, normele și legitățile onimice unitare ale limbii etc. au asigurat cu certitudine identitatea etnoculturală și lingvistică a toponimiei autohtone din întreg spațiul românesc.

Dunăre, Nistru, Prut... Cetatea Albă, Chilia, Orhei, Tighina, Hotin, Soroca... Chișinău, Lăpușna, Hâncești, Nisporeni, Călărași... Sunt nume cu rezonanță istorică, sunt creații onimice de epocă.

Hărăzit de Domnul e ca fiece sat și oraș să aibă un loc de așezare și un nume care să le poarte faima în lume (M. Sadoveanu, 8, p. 26). Toponimia poate fi socotită drept istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări și fapte, mai mult sau mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpului și au impresionat într-un chip oarecare sufletul poporului (I. Iordan, 9, p. 2). Toponimia e însuși graiul de fiece zi al oamenilor, exprimat concis și sugestiv prin nume de locuri și localități (N. Corlăteanu, 10, p. 16).

Să păstrăm, deci, numele noastre de orașe și sate, numele locurilor noastre de baștină, să le păstrăm cu sfințenie, să le ocrotim prin lege ca pe o adevărată comoară spirituală a neamului, aidoma relicvelor istorice, creațiilor folclorice, operelor literare, pentru a le transmite urmașilor, intacte, curate, străluminate de înțelepciune și credința strămoșilor noștri în tot ce e sfânt și de preț pentru neam și țară.

Referințe bibliografice

1. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei.* În „Letopisețele Țării Moldovei", Chișinău, 1990.
2. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992.
3. Anatol Eremia, *Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească*, Chișinău, 1970.
4. Alexandru I. Gonța, *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990.
5. *Localitățile Republicii Moldova*, Chișinău, 2005, vol. 5, p. 445-448; 2009, vol. 9, p. 120-126.
6. Anatol Eremia, Viorica Răileanu, *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, Chișinău, 2009.
7. Anatol Eremia, *Chișinău. Ghidul străzilor*, Chișinău, 2000.
8. Mihail Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, Chișinău, 1992.
9. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
10. Nicolae Corlăteanu, *Lexicul istoric* // „Moldova", nr. 4, 1989.

BDD-A20717 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 15:16:51 UTC)